
Hans-Georg Gadamer, *Čitanka*, priredio Jean Grondin, s njemačkog preveo Sulejman Bosto, Matica hrvatska, Zagreb 2002, 344 str.

Jean Grondin, profesor filozofije na sveučilištu u Montrealu, jedan od najznačajnijih suvremenih poznavatelja hermeneutičke filozofije, posebno one koja svoje korijene i svoju izradbu temelji na misaonim dometima njezinih klasika, gotovo se može reći utemeljitelja, Martina Heideggera i Hans-Georga Gadamera, u Tübingenu je 1997. objavio *Gadamerovu čitanku* (*Gadamer Lesebuch*). Uvidjevši da se radi o vrijednom pokušaju da se na jednom mjestu, u jednom svesku, nađu značajniji Gadamerovi doprinosi hermeneutici, estetici i filozofiji u njezinu povijesnom kontekstu, koji nisu objavljeni u njegovu temeljnom djelu *Istina i metoda* (*Wahrheit und Methode*), a koji zapravo razrađuju, produbljuju i ponovno promišljaju glavne crte njegova mišljenja, Sulejman Bosto je ispravno procijenio da bi hrvatska filozofijska publika, osobito studenti i profesori, u stjecanju i produbljanju svog filozofijskog znanja mogli bitno profitirati od prijevoda ove *Čitanke*. I može se reći da je svoj posao obavio na vrlo stručan način. Zainteresirani će čitatelji tako na 340 stranica dobrog hrvatskog prijevoda moći steći uvid u bitne dimenzije Gadamerova mišljenja.

Kratki Grondinov predgovor *Gadamerovoj čitanci* čitatelja upućuje na činjenicu da je Gadamerovo djelo dostupno u desetosveščanom izdanju njegovih sabranih djela, koje je završeno 1995, a u kojem središnje mjesto zauzima njegovo 1960. objavljeno temeljno djelo *Istina i metoda*, dok su svi njegovi ostali spisi usko povezani s njime, makar se bavili različitim problemima, kao što su oni duhovnih znanosti, poetike, estetike, praktične filozofije i povijesti filozofije, osobito antičke i novije. Gadamera je zapravo ta raznolikost misaonih mogućnosti i potaknula na pro-

mišljanje univerzalnosti iskustva hermeneutičke istine, makar se ta univerzalnost ne mogla ili ne morala pojavljivati u objektivnosti i predmetnosti koje se konstruiraju u znanosti koja se najviše oslanja na metodu. Prema Grondinu, Gadamer je uvidio da istina očito nije nešto što bi se moglo iscrpno kodificirati i zahvatiti u obliku iskaza. I ne samo to. On je naslutio, upravo potaknut iskustvom umjetnosti, povijesnih duhovnih znanosti, filozofije i jezika, da poimanje istine, koje preferira metodska znanost, može ugroziti ljudsku slobodu. Nekritičko povjerenje u takvu znanost, naime, oslabljuje čovjekovu moć prosuđivanja, njegovu odgovornost i iz povjerenja oblikovanu solidarnost, iz koje može proizići obveznost. Vjera u metodu zaboravlja da se ljudska praksa ne ispunjava u čistoj tehnici, u čistoj primjeni pravila, što Gadamera potiče da u hermeneutici ponovno osvoji slobodni prostor ljudske odgovornosti. Pritom manjak apodiktične sigurnosti i normativnosti može uznemiriti samo one koji su zavedeni novovjekovnom idejom istine, koji se s relativizmom ne mire ni tamo gdje je on zbog ograničenosti ljudskih spoznajnih i inih mogućnosti ontološka neminovnost. Pritom Gadamer ne žigoše toliko tehničku oholost, zbog koje Heidegger možda i govori o zaboravu bitka, nego promiče hermeneutičku vrlinu dijaloga, sposobnost da čujemo i slušamo jedni druge, iz čega je izveo jedini istinski metodski princip: da je možda drugi čovjek onaj koji bi mogao biti u pravu.

Ovaj zahtjev za slušanjem Gadamera je upravo vodio prema osluškivanju mnogih mislilaca, različitih pravaca i različitih škola, pa su mu misaoni sugovornici bili i ponekad tako različiti autori kao što su Richard Höningwald,

Paul Natorp, Nicolai Hartmann, Max Scheler, Edmund Husserl, Martin Heidegger, Ernst Robert Curtius, Leo Spitzer, Richard Hamann, Max Kommerell, Rudolf Bultmann, Rudolf Otto, Paul Friedländer, Werner Jaeger i mnogi drugi – a da se i ne govori o starim klasicima zapadne filozofske misli, Platonu i Aristotelu, Tomi i Kuzanskom, Descartesu i Leibnizu, Kantu i Hegelu. Pritom se najredovitije držao Leibnizova načela da je suglasan s gotovo svime što čita, što nikako nije htio shvatiti kao misaoni relativizam, nego kao pohvalu ljudskog uma kao opće čovjekove sposobnosti posredovanja koje uvažava perspektivitet mišljenja. Stoga za njega ni univerzalni zahtjev hermeneutike nije izraz relativizma, nego prije svega ontološkog realizma, koji uvažava racionalnost, koja uključuje uvid u konačnost i ograničenost sve ljudske spoznaje, makoliko se ona ponegdje i ponekad činila sigurnom i jasnom. Takvo ga je držanje i vodilo prema teoriji razumijevanja, prema hermeneutici, koja nije ni htjela ni mogla objaviti samopouzdana i čvrsta pravila neke jedino ispravne hermeneutike, nego je kultivirala vrlinu slušanja, razgovora i zajedničkog traženja istine.

Da bi se pak dobio konkretan uvid u navedeno Gadamerovo misaono samorazumijevanje, Grondin je u ovu svoju *Gadamerovu čitanku* uvrstio neke njegove kratke spise, i to prema kriteriju opće čitljivosti, važnosti i reprezentativnog karaktera. Upravo zbog toga nije preuzimao tekstove iz *Istine i metode*, da se ne bi ogriješio o hermeneutički princip, da se pojedini dijelovi nekog spisa mogu razumijeti i čitati samo u sklopu cjeline.

Tako u "Autoportretu" ("Selbstdarstellung") nalazimo osnovne biografsko-filozofske činjenice o Gadameru. Pisan 1975, na sreću, on nije potpun, jer je autor živio još punih dvadeset sedam godina nakon toga, sustavno misleći i plodno radeći. No i ovdje je u bitnome sažet jedan život, prožet hermeneutičkim iskustvom.

U spisu "Klasična i filozofska hermeneutika" ("Klassische und philosophische Hermeneutik"), prvom od njih pet koje tematiziraju pitanje hermeneutike kao takve, osam godina nakon izlaska njegova temeljnog djela *Istina i metoda*, Gadamer sažima, promiče i razjašnjava svoje poimanje hermeneutike u odnosu na ono tradicionalno. On ovdje nastoji posredovati pojam hermeneutike u njezinoj univerzalnosti. U *Čitanci* otisnuti spisi "Univerzalnost hermeneutičkog problema" ("Universalität des hermeneutischen Problems") i "Jezik i razumijevanje" ("Sprache und Verstehen") imaju značajno mjesto za razumijevanje filozofijskog odnosa između Gadamera i Habermasa, dok je spis "O mogućnostima jedne filozofske etike" ("Über die Möglichkeiten einer philosophischen Ethik") značajan za rehabilitaciju praktične filozofije. Pritom osobito dolaze do izražaja etičke posljedice i etička uvjetovanost hermeneutike, što je osobito utjecalo na Habermasovo uvođenje hermeneutike u socijalne znanosti. Ovaj tematski sklop zaključen je spisom "Od riječi k pojmu. Zadaća hermeneutike kao filozofije" ("Vom Wort zum Begriff. Die Aufgabe der Hermeneutik als Philosophie"), koji je prvi put tiskan u Bambergu 1995. (dakle nije mogao biti uvrštena u sabrana djela), i to u časopisu *Menschliche Endlichkeit und Kompensation*. Ovdje se autor ponovno okreće pitanjima hermeneutike i jezičnosti, pri čemu se radi o pitanju nije li opći pojam, ako se promatra izolirano od horizonta razgovora, iz kojega svaka riječ crpi svoj smisao, nominalistička ili čak instrumentalistička apstrakcija. Ovaj tekst nije klasičan, ali posreduje svjež uvid u posljednji stadij Gadamerovih razmišljanja o hermeneutici. Taj pak uvid još jednom svjedoči o jednom ustrajnom shvaćanju hermeneutike kao filozofije, koja vrlo ozbiljno shvaća čovjekovu konačnost. Pritom ona ne vodi prema očaju relativizma, nego prema primjerenom spoznanju stvarnosti, koja se mišljenju i skriva i razotkriva.

U drugom dijelu *Čitanka* donosi četiri Gadamerova spisa o estetici i poetici, pri čemu se ne radi o primijenjenoj hermeneutici, nego o najizvornijoj inspiraciji njegove hermeneutike. Naime, kod njega pjesnička i svaka druga umjetnička danost imaju istinosnu funkciju. Estetska svijest, koja umjetnička djela prosuđuje samo estetskim kriterijima, prema Gadameru, ta djela lišava njihove dimenzije istine i njihove smještenosti u horizontu života. Tako spis "Estetika i hermeneutika" ("Ästhetik und Hermeneutik") zahtijeva da se estetika vrati u hermeneutiku, a time i iskustvu istine u mediju razumljivosti, i to u granicama koje su postavljene razumijevanju. To dolazi do izražaja i u spisu "O istini riječi" ("Von der Wahrheit des Wortes"), a na osobit način u spisu "Tekst i interpretacija" ("Text und Interpretation"), koji je nastao u kontekstu Gadamerova traženja dijaloga s Derridom, a koji je svoj završni oblik našao u tekstu "Riječ i slika – tako istinito, tako zbiljsko" ("Wort und Bild – 'so wahr, so seiend'").

Treći dio *Čitanke* sadrži pet spisa o filozofiji i njezinoj povijesti, što nije ni čudno, jer se Gadamer stalno bavio poviješću filozofije, i to prije svega u kontekstu njegova uvjerenja da hermeneutičko iskustvo kao bitnu pretpostavku ima razgovor, pa je onda i za razumijevanje stvarnosti kao takve nužan razgovor sa značajnim misliocima iz prošlosti, među kojima on kao najbitnije nalazi Platona, Hegela i Heideggera. Pritom je posebno mjesto dao djelatnopovijesnoj refleksiji, promišljanju pitanja kako povijest utječe na pokušaj mišljenja i kako ljudska svijest utječe na taj proces, budući da je nesporno da svaki mislilac stoji u nekoj misaonoj tradiciji, koju na svoj način razotkriva i oblikuje. Ove bitne odrednice shvaćanja povijesti filozofije Gadamer tematizira i promišlja u svom spisu "Grčka filozofija i moderno mišljenje" ("Die griechische Philosophie und das moderne Denken"), u kojem dolazi do izražaja uvid u granice po-

predmećivanja mišljenja, što je njega posebno fasciniralo kod grčkih filozofa, dok spis "Platon kao portretist" ("Platon als Porträtist") pokazuje kako i zašto Gadamer prihvaća Platonov sokratovski motiv neznanja kao bitan element ozbiljnog filozofiranja. U ovom kontekstu postaje razumljivim zašto Gadamer radije prihvaća Platonovu dijalektiku kao praktični dijalog, nego njegov govor o idejama. Jer, samo razgovorna izmjena znanja i neznanja može voditi prema proširenju horizonta znanja.

Spis "Hegelova baština" ("Hegels Erbe"), koji je treći u sklopu povijesti filozofije, tematizira Hegelov pokušaj usvajanja ranije filozofije kao povijest Hegelova djelovanja, u kojem Gadamer nalazi i sebe, i to u kontekstu promišljanja Heideggerova odnosa prema metafizici, koje dolazi do izražaja u spisu "Heidegger i jezik metafizike" ("Heidegger und die Sprache der Metaphysik"). Tu Gadamer kritizira Heideggerov program destrukcije metafizike, koja je onda dosljedno i morala završiti u Hölderlinovu pjesništvu. No u svom kasnom spisu "Hermeneutika i ontološka diferencija" ("Hermeneutik und ontologische Differenz"), koji je objavljen 1989, Gadamer reagira na objavljeno Heideggerovo djelo *Fenomenološka interpretacija o Aristotelu (Naznaka hermeneutičke situacije)* [*Phänomenologische Interpretation zu Aristoteles (Anzeige der hermeneutischen Situation)*], koje ga podsjeća na njegov osobni i misaoni odnos prema Heideggeru iz njegovih freiburških dana. On ovdje kod Heideggera ponovno otkriva njegove izvorne hermeneutičke dvojbe i religiozne tjeskobe, na koje su se ponekad taložile naslage nerazumijevanja.

Na kraju ovog vrijednog izdanja i njegova korektnog prijevoda objavljen je "Dijaloški osvrt na sabrano djelo" ("Dialogischer Rückblick auf das Gesammelte Werk"), razgovor s Gadamerom, koji je vođen 3. i 25. svibnja 1996. u Heidelbergu. On je prvi put tiskan u ovoj *Čitanci*, a sam ga je Gadamer pro-

vjerio i nadopunio. Ovdje se radi i o simboličnu zaključku jednog plodnog filozofijskog života i njegova sabranog djela, koje ne želi biti monološkog, nego dijaloškog karaktera. Sasvim u duhu Gadamerova uvjerenja da se do istine dolazi samo dijalogom, razgovorom, dija-

lektičkom borbom mišljenja. Uz pretpostavku i uvjerenje da i drugi može biti u pravu.

Ivan Kordić
 Institut za filozofiju
 Ulica grada Vukovara 54
 HR-10000 Zagreb
 ivan.kordic1@zg.hinet.hr

Hans-Georg Gadamer, *Ogledi o filozofiji umjetnosti*, s njemačkoga prevela Darija Domić, redaktura prijevoda i pogovor Damir Barbarić, AGM (Biblioteka Meta), Zagreb 2003, 286 str.

U Biblioteci Meta nakladnika AGM pod naslovom *Ogledi o filozofiji umjetnosti* ove je godine objavljen izbor od devet promišljanja o umjetnosti, radova u ožujku prošle godine preminuloga njemačkog filozofa i svjedoka čitavog jednog stoljeća Hans-Georga Gadamera.

Radovi o kojima je riječ nastali su u različitim prilikama u razdoblju između 1954. i 1995. godine, a njihovim se izborom, koji "ni u kojem slučaju nije potpun", htjelo dati uvid u Gadamerovo prije svega na vlastitom neposrednom iskustvu s djelima umjetnosti zadobiveno razumijevanje fenomena umjetnosti. Oslonjen na filozofsku tradiciju, prije svega grčku, i sa zadivljujućom sposobnošću da opazi što mu to riječ namiguje, Gadamer se bavi raznovrsnim vidovima umjetnosti, pri čemu ga najviše zaokuplja razumjeti što se to događa s modernom umjetnošću. To nastojanje oko razumijevanja Drugoga, etablirano pod nazivom hermeneutička filozofija, inače je obilježje njegova životnog djela. Svojoj desetljećima dugoj hermeneutičkoj praksi Gadamer je teorijsko opravdanje dao u svom glavnom djelu *Istina i metoda*, objavljenom 1960.

Hermeneutičku (uvjetno rečeno) metodu, koju je držao osnovnom metodom

duhovnih znanosti, Gadamer je uvijek iznova provjeravao na tumačenju djela umjetnosti, uglavnom onih likovne umjetnosti, što je slučaj i u ovom AGM-ovu izboru njegovih radova. Radi se o odgovoru na pitanje kako razumjeti umjetničko djelo i što to uopće znači. To je pitanje neizbježno kada se susrećemo s djelima moderne umjetnosti. Spomenimo samo apstraktno slikarstvo koje, čini se, govori nekim nama nepoznatim i nerazumljivim jezikom te neprestano odbija i razbija naša očekivanja slike s kojima mu pristupamo. Isto je i s kompozicijama takozvane apsolutne glazbe. To je dovoljno da se zapitamo što to razumijemo pod umjetnošću i o čemu to govorimo kao umjetnosti. Jer već i sama riječ "moderan" primijenjena na umjetnost implicira da postoji umjetnost prošlosti, poznata kao klasična tradicija umjetnosti. Uznemirujući problem koji imamo pri susretu s modernom umjetnošću, da ne možemo točno reći što je sadržaj njezinih djela, prema Gadameru ne leži u njoj samoj nego u našem pojmu umjetnosti i s njim povezanim očekivanjima, navikama i predrasudama.

U mislećem snalaženju pred modernom umjetnošću i umjetnošću naprosto, dakle s namjerom da riješi problem